

ERDÉLYI GABRIELLA

HIERONIM ŁASKI KONSTANTINÁPOLYI JELENTÉSE EGY FERDINÁND-PÁRTI FŐÚR TOLLÁN

Megjegyzések a sztambuli tárgyalások (1527–1528) történetéhez

1528. május 2-án Thurzó Elek, I. Ferdinánd magyar király országbírája I. János, szintén magyar király és a török szultán szövetségéről és ennek jegyében Szülejmán által személyesen vezetett Ferdinánd elleni hadjárat készülétéről adott számot urának.¹ Értesülései megbízható forrásból származtak: az ellenpárt „egy igen tekintélyes ember”, lelkiismeretére hallgatva május 1-jére, Budától nyolc mérföldre titkos találkozóra hívta Thurzót, ahol ismertette előtte Hieronim Łaski jelentését, amelyet a Portáról írt János királyhoz, majd Ferdinánd bizalmas hívét arra kérte, tudassa a hírt királyával. Vajon ki lehetett ez a személy, aki megjedve a kereszténység fő ellenségével kötött szövetségtől, Ferdinándtól remélte hazája számára a kivetető utat? Thurzó levelében maga sem meri felfedni a hírhozó kilétét, csak annyit mond, hogy nem Czibak Imréről van szó. Így csupán találgathatunk. Czibak váradi püspökkel ekkor már hónapok óta tárgyaltak a Ferdinánd-párt vezető politikusai átállásáról, és hozzá hasonlóan ekkortájt már a száműzött király mellett legtovább kitartó utolsó néhány főúr is — Homonnai Drugeth Ferenc tárnokmester és Radics Bosics naszádos kapitány, rácz vezér esete ismert — alkudozásokba bocsátkozott a győztes ellenpárttal.² Maga Radics a váradi püspök révén vette fel a kapcsolatot Ferdinánd híveivel. Az ő példájukkal szemben Ártándy Pál, aki Munkács várát tartotta kezében, a jelek szerint megingathatlan maradt a győztes király híveinek ostromlásával szemben,³ de ő a kevés kivételhez tartozott. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a hírhozót az elbizonytalanodó főurak között sejtjük. Szapolyai

1 Thurzó 1528. május 2-i levelét l. a Függelékben.

2 *Barta Gábor*: A mohácsi csatától a sztambuli egyezségig (I. János király története, első könyv). Kandidátusi disszertáció, 1983. (MTA Kézirattár) 287–288. p. (a továbbiakban *Barta*, Kand. dissz.)

3 Szalaházy Tamás levele Ferdinándhoz, 1528. július 29. In: *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert*. Hrsg. Anton von Gévay. I. (1527–1532) Wien, 1840. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Suleiman I. Gesandtschaft Johann Hoberdanacz und Sigmund Weichselberger. (a továbbiakban *Gévay*, 1840) N° 10.

Tarnowból 1528 áprilisában Łaski után küldött utasításában arra kérte a már útban hazafelé lévő lengyel diplomatát: „*Írjon nekünk mihamarabb Radics útján, ő ugyanis majd továbbítja a levelet hozzánk.*”⁴ A rác nagyúr, miután János 1527 őszén Ferdinánd hadai elől Lippáról Erdélybe hátrált — ahonnan Łaskit októberben Sztambulba indította —, tovább folytatta a Tiszántúlon a Ferdinánd-párt elleni harcot, és sikerült tartósan megvetnie a lábát a vidéken Lippa székhellyel. Elképzelhető tehát, hogy nemcsak János számára tűnt Radics közvetítése a portai követével való érintkezés legjobb módjának, hanem Łaski futárja maga is ezt az utat és megoldást választotta. Második hazatérési kísérlete során a lengyel maga is Lippán át igyekezett Tarnowba urához. Ezek a körülmények arra utalnak, hogy talán Radics Bosics, János ingadozó naszádos kapitánya áll e titokzatos ismeretlen mögött — de ez egyelőre inkább csak feltételezés, mint történelmi tény lehet. Nem kevésbé rejtélyes, ahogy Łaski jelentése e rejtőzni próbáló személyhez jutott: a levelet az illető saját várában találta hazatértekor, így az azt hozó futár kiléte előtte is ismeretlen maradt.

A számos rejtély ellenére, mivel Thurzó részletesen beszámolt Ferdinándnak Łaski leveléről, lehetőség nyílik arra, hogy azt a követ későbbi naplószerű jelentésével összevetve megvizsgáljuk. Az összehasonlítás alapján — amint ezt igyekszem alább illusztrálni — fenntartás nélkül állíthatjuk, hogy a Thurzó által ismertetett levél valóban János sztambuli követének tollából származik. Mi több, keltezése is megbízható pontossággal megállapítható. Az elemzés alapjául szolgáló igen részletes Łaski-féle jelentést (a továbbiakban az egyértelműség végett: napló) nemrégiben magyar fordításban Barta Gábor adta közre. A kiadó feltevése szerint a követ beszámolóját János király számára készítette azt követően, hogy Tarnowba visszatért hozzá, vagyis 1528 nyárutóján-őszén.⁵ A napló mellett Thurzó tudósítása révén Łaski legrészletesebb helyszíni jelentése maradt ránk portai tárgyalásairól és eredményeiről, amely ezáltal a középkori Magyar Királyság széthullásához vezető eseménysor egyik legvitatottabb állomása alapvető forrásának tekinthető (a továbbiakban: jelentés). A jelentés elemzésén túl egyrészt annak jellegéből adódóan, másrészt a tárgyalások történeti körülményeit, jelentőségét és menetét tárgyaló frissen megjelent feldolgozásra és forráskiadásra való tekintettel, elsősorban

4 „*Scribatis nobis citissime per viam Radich, ipse enim mittet eas ad nos*”. A titkosírást feloldva az utasítást közli: *Pociecha, Wladislaw: Krolowa Bona. Czasy i ludzie odrodzenia*. IV. köt. Poznan, 1958. 331–332. p.

5 *Barta Gábor*: Bevezetés. In: *Két tárgyalás Sztambulban*. Összeáll.: Barta Gábor. Bp., 1996. (Régi Magyar Könyvtár, Források 5.) (a kötet a továbbiakban *Két tárgyalás Sztambulban*) 51. p.

a sztambuli szövetség, illetve Ferdinánd portai kudarca hírének Magyarországra való érkezéséről, hazai fogadtatásáról és értékeléséről lesz szó. Az ország jövőjének kulcsa ekkor a török kezében volt, így különösen érdekes számunkra, hogy a menekült lengyelországi magyar udvarban, illetve a budai kormány köreiből milyen ismeretek, sejtések és félelmek uralkodtak a török Magyarországra vonatkozó politikai törekvéseit illetően, mivel ezáltal talán jobban megérthetjük a sokszor politikai erkölcstelenséggel vádolt magyar társadalom vezető rétegeinek politikai döntéseit. Végül a függelékben Thurzó szóban forgó levele olvasható.

*

Az I. Ferdinánd hadai elől az akkor éppen Erdélybe visszaszoruló János király hosszas tépelődés után arra az elhatározásra jutott, hogy nála erősebb magyarországi vetélytársa ellenében a törökhöz fordul segítségért. Eddigre ugyanis egyértelművé vált számára, hogy a szultán a Habsburg uralkodót nem tűri meg Magyarországon, miközben iránta többször is hajlandóságát fejezte ki. Úgy látta, a törökkel való szövetségkötés révén még lehetséges az ország megmentése a töröknek való teljes alávetettségtől.⁶ 1527. október derekán útnak indította Sztambulba tehetséges lengyel diplomatáját, Hieronim Łaskit. A követ feladata az volt, hogy szövetséget hozzon létre Magyarország és a Török Birodalom között a hűbéri alávetettséget szimbolizáló adófizetés nélkül. A követ december 22-én érkezett meg a Portára, ahol még aznap megkezdte tárgyalásait Ibrahim nagyvezírral. Az érdemleges tárgyalások már január végén befejeződtek. Szülejmán a vártnál többet is ígért János királynak: továbbra is fenntartotta ugyan igényét a szablyával meghódított országra, de a királyi méltóságot egyelőre átengedte Jánosnak, és személyes jövetelét ígerte neki Ferdinánd ellenében. A szultán nagylelkűsége nem hiába ijesztette meg János követét. 1526 óta mindenki számára nyilvánvaló volt, mit jelent az, ha százszáz nagyságrendű török sereg lép az ország területére. Łaski azonban ekkor már hiába érvelt amellett, hogy nincs szükség a szultán személyes hadbavonulására, elegendő, ha a szultán a határbeli szandzsákbégeket János megsegítésére küldi. A követet ezt követően egy ideig visszatartották, így végül csak február 29-én indulhatott hazafelé, rögtön azt követően, hogy kézhez kapta a szultán írásbeli válaszát. Havasalföldön keresztül igyekezett Jánoshoz, akit nemigen tudta, hogy hol is keresen. Az időközben Ferdinándhoz állt havasalföldi vajda azonban áprilisban fog-

6 *Barta Gábor*: Az elfelejtett hadszíntér (Megjegyzések a török–magyar szövetség előtörténetéhez). In: *Történelmi Szemle*, 37. (1995) 1. sz. (a továbbiakban *Barta*, 1995.) 30–31. p.

ságba vetette, ahonnan megszökött és visszamenekült Sztambulba, és itt tanúja lehetett Ferdinánd követi béketárgyalásainak. Kényszerű második portai tartózkodását követően végül csak 1528 augusztusának vége felé érkezett vissza királyához Tarnowba.⁷

A Thurzó tollán ránk maradt jelentésben Łaski azt állítja, hogy már kétszer is írt tárgyalásairól Jánosnak, de választ egyikre sem kapott. Azon, hogy a követ levelei nem találták meg királyát, különösebben nem csodálkozhatunk. A nagy távolság, a Ferdinánd-párt lesben álló felderítői mellett János király kényszerű helyváltoztatásai, menekülése is megnehezítette a kézbesítést, amit Łaski szóban forgó jelentésének sorsa is jól példáz. Hogy ez megtalálta-e végül Jánost Tarnowban, nem tudjuk. Az viszont Szapolyai 1528. április 4-én követének titkosírással írt utasításából ismeretes, hogy Łaski január 20-án Konstantinápolyból írt Jánosnak, és ez el is jutott a címzetthez. Az utasításból kiderül, hogy levelében a követ arról értesítette, hogy a szultán által mellé adott csapatokkal hamarosan hazafelé indul. Válaszul János tájékoztatta a diplomatát Tarnowba „*jöveteléről*”, az ott folytatott toborzásról, csapatainak május 7-ére tervezett poseni gyülekezőjéről, azt követően indulásukról Magyarországra, végül pedig Łaski török csapatainak saját magyar, cseh és német katonáival való egyesülését tervezte, ezért arra kérte a követet, hogy minél előbb tájékoztassa őt hollétéről.⁸ Łaski naplójának kronológiája szerint január 20-án a lengyel diplomata legfeljebb remélhette a szultánnal való megegyezés létrejöttét és azt, hogy a szultán török segédcsapatokat ad mellé. Sejtései és reményei kész tényként való közvetítése nem volt idegen e vakmerő diplomata gyakorlatától. Ezt tette január 23-án is: a tárgyalásokat befejeztem, hétfőn indulok vissza Magyarországra tízezer katona és a nikápolyi szandzsákbég kíséretében — írta Lengyelországba birtokigazgatójának.⁹ A szultán szóbeli választ követően azután ő maga kérte Ibrahimtól, hogy adják mellé a nikápolyi szandzsákbéget, amit a nagyvezír jóvá is hagyott.¹⁰ Łaski követsége során haza írt beszámolói sorában végül meg kell említeni április 14-én Tırgovisztéből Zsigmond lengyel királynak, illetve Jánosnak írt leveleit. Zsigmondnak szóló levelében tárgyalásai

7 Łaski útjára I. *Barta Gábor*: Bevezetés. In: Két tárgyalás Sztambulban. 21–23., 26., 52. p.; A tárgyalások menetére I. Hyeronimus Łaski tárgyalása a töröknél János király nevében. In: Két tárgyalás Sztambulban. (a továbbiakban Hyeronimus Łaski tárgyalása) 99., 160., 162–164., 171–172. p.

8 *Pociecha, W.*: i. m. 331–332. p.

9 Acta Tomiciana. Epistolae et legationes, responsa, actiones, res gestae ... Sigismundi I. Regis Poloniae. X. vol. Poznan, 1899. (a továbbiakban Acta Tomiciana X.) N° 54.

10 Hyeronimus Łaski tárgyalása. 162–163. p.

eredményeiről megírta, hogy János számára nemcsak adó nélküli békét, de ellenségei ellen segítséget is szerzett.¹¹ A Jánosnak küldött levél sajnos nem maradt ránk, de hogy létezett, azt Barta Gábor is valószínűsítette.¹² Feltevést alátámasztja, hogy Szapolyai egy későbbi levelében maga hivatkozott e levélre. 1528 augusztusában Zsigmond király előtt azzal próbálta igazolni követe Ferdinándnak címzett, április 10-én Türgovištében kelt hadüzenetének hamisságát, hogy ugyanezen időben Łaski neki is írt, melyben részletesen beszámolt tetteiről és tárgyalásairól, így nem valószínű, hogy ily hosszú beszámolóban a hadüzenetről megfélekedett volna.¹³

Számunkra az első fontos tisztázandó kérdés: mikor írhatta János király követe a Thurzó közvetítésével fennmaradt jelentését királyának? A válaszadás során a következőkben körbejárjuk valamennyi problémát. A keltezés megállapításához a diplomata jó támaszpontot adott: megkapta a szultán végső válaszát, így mindent biztosra lehet venni, többet nem is ír már ezután. Łaski naplójából tudjuk, hogy Ibrahimmal folytatott hosszas alkudozásai záróaktusaként maga a szultán január 27-én adott szóbeli választ.¹⁴ Jelentését tehát ezt követően írhatta. A további pontosítás végett szemügyre kell vennünk a jelentés további részleteit. Érdekes egybecsések figyelhetők meg Łaski január 28-án Ibrahimmal folytatott, gyakorlatilag utolsó érdemleges tárgyalásának naplóbeli leírása¹⁵ és a jelentés egyes pontjai között. Először: jelentésében a lengyel azt írta, hogy a szultán 40 ezer törököt ad Szapolyai megsegítésére, akikkel együtt maga is Nándorfehérvárra megy. Ugyanakkor a napló szerint január 28-án a követ a mindenható nagyvezírtől azt kérte, hogy adja mellé a nikápolyi szandzsákbéget, Havasalföld és Moldva vajdáját, akikkel csatlakozik Jánoshoz. Ibrahim jóváhagyását adta a fenti szandzsákbég Magyarországra jöveteléhez, Radul vajda és a moldvaiak mozgósításához, de csak néhány ezer embert ígért Łaski mellé. Másodsor: a jelentésben 150 különféle fajtájú ágyú puskaporral szintén a szultán ajándéka. A napló által rögzített tárgyalásokon pedig a követ kérésére a török államférfi 50 ágyút és 50 mázsa salétromot és puskaport ajánlott fel, melyet a Tiszáig szállíttat. Harmadszor: a végeken a szandzsákbégek húszezer embert tartanak készenlétben arra, hogy a Łaskival érkezőkkel együtt csatlakozzanak szövetségesük csapataihoz — közvetíti a követ szavait Thurzó. En-

11 Acta Tomiciana X. N° 200.

12 *Barta Gábor*: A Sztambulba vezető út. Bp., 1983. (a továbbiakban *Barta*, 1983.) 181. p. és 253. jz.

13 Acta Tomiciana X. N° 364.

14 Hieronimus Łaski tárgyalása. 160. p.

15 Uo. 162–164. p.

nek megfelelően — szintén a lengyel kérésére — Ibrahim január 28-án megígérte, azonnal ír a szandzsákbégeknek, hogy legyenek készek a vajdához csatlakozni. Negyedszer: a napló szerint Ibrahim a beszélgetés befejeztével a követnek meghagyta, hogy királyát minderről tájékoztassa és János küldjön a hadiszállítmány fogadására a Tiszához megbízottakat. Mivel a diplomata jelentését valóban azzal zárja, hogy a közeljövőben János várakozzon hadsereggel Nándorfehérvárnál, logikusnak látszik — noha a követ a találkozás helyszínét előbbre tolt —, hogy a jelentés az Ibrahimmal folytatott végső egyeztetés hatására, vagyis az 1528. január 28-át követő napokban keletkezett.

A jelentés és a napló az eddigiekben emellett tulajdonképpen csak az ígért segítség mennyiségi mutatóiban különbözik. Ezt magyarázhatjuk egyszerűen a lengyel szokásos nagyotmondásával. Łaski végül nemhogy nem 40 ezer, de még csak nem is az Ibrahim által ígért néhány ezres sereg társaságában távozott Isztambulból. Csapatái legfeljebb néhány száz főre tehetők, amelyet áprilisban Radul vajda könnyedén szétvert.¹⁶ Ugyanakkor márciusban Velencében is úgy tudták, hogy János király követét 10 ezer ember kísérte hazafelé.¹⁷ Ami pedig a határmenti mozgósításokat illeti, Piero Zen, az ekkor a Portán tartózkodó, mindig jól értesült velencei bailo, február 5-i jelentésében maga is azt írta, hogy a Łaskival való tárgyalások hatására a szandzsákbégek több mint 70 ezer emberrel már készülődnek a magyarországi harcokra.¹⁸ Azt is figyelembe kell tehát vennünk, hogy a János király követével való megegyezés hatására a Porta valóban tervezte a főerők az évi támadását, és februárban meg is kezdődtek az ehhez szükséges nagyméretű előkészületek. A kezdeti nagy lendület azonban áprilisra lepadt, és a nyáron Szapolyai és Szülejmán szövetsége még csak — jóllehet a megszokottnál jóval nagyobb — török betörések formájában éreztette hatását.¹⁹ Nem elképzelhetetlen tehát az sem, hogy a tárgyalásokon még valóban igen nagy számokban gondolkoztak, míg Łaski naplója — amely már a végbement nyári események fényében készült — már inkább a valóság tényeihez alkalmazkodott.

Ennél sokkal komolyabb fejtörést okoz számunkra a jelentés szerzője azzal, hogy a török–magyar szövetség feltételeiről a naplóbeli tárgyalások megegyezéseivel szinte teljesen ellentétesen számol be. „Az adó is, amelyet a vajda ezután az

16 Barta, 1995. 30. p.

17 Óvári Lipót: A MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. II. köt. Bp., 1894. N° 67.

18 Marino Sanuto naplóját idézi Barta, 1995. 29. p. és 96. jz.

19 Az 1528 áprilisában újrakezdődő török harci cselekmények részletes ismertetését l. uo. 12–19., 29. p.

ország részéről a szultánnak adna, igen csekély lenne, és inkább csak névleg, mint gyakorlatilag adó. Sőt, Nándorféhvár kivételével a végvárakat is visszakapná a vajda.” — írja Thurzó Łaski nyomán. Holott január 28-án a napló szerint Ibrahim világosan tudtára adta a követnek, hogy barátságuk fejében nem kérnek sem adót, sem ajándékot.²⁰ Ezenkívül ami a délvidéki várakat, vagyis az 1526 óta török fennhatóság alatt lévő Szerémséget illeti, ennek visszaadását még a tárgyalások korábbi stádiumában vetette fel Łaski az adófizetéssel való huzavona kapcsán. Erre vonatkozóan azonban már január 17-én megkapta Ibrahim közvetítésével a szultán elutasító válaszát, és az ügy ezután lekerült a napirendről.²¹ Igaz, a nagyvezír azzal a biztatással töltötte meg ura válaszát, hogy a Ferdinánddal való háború után tárgyaljon János újra a szultánnal erről, és akkor „*meg fogja kapni az ügy baráti elintézését*”. Łaski tehát a nála szokásos magabiztossággal akár pozitív válaszként is értelmezhetette ezt, de az is lehet, hogy eredményei szépítésül értesítette királyát a Szerémség elnyeréséről. Mindenesetre 1528. augusztus végén János király maga is úgy tudta, hogy Łaski adó nélkül és a Szerémség visszaszerzése mellett kötött szövetséget a Portán.²² Ezt pedig feltehetően követe április 14-i jelentésére alapozta, amelyben — amint erről már fent szó volt — Łaski immár tárgyalásai végleges eredményeiről számolt be. Ebben tehát szintén pozitívan kellett, hogy nyilatkozzon ez ügyben. Az adófizetés említése, még ha csak névleges és csekély adóról is beszél, annál furcsább. Ugyanis Musztafa pasa már korábban elárulta, hogy „*az adófizetést józan érvekkel kitepted elménkből*”,²³ s ezután már inkább azt évenkénti ajándéknak „becézve” akarják a követtől kicsikarni. Łaski azonban — ekkor már sejtve, hogy makacosságával célt érhet — ezt is határozottan elutasította, legfeljebb a szultán tetszőleges és önkéntes ajándékkal való megtiszteltetésébe ment volna bele.²⁴ Ibrahim január 28-i egyértelmű kijelentése az adó és ajándék elengedéséről cáfolni látszik azt a feltevésünket, hogy Łaski jelentését ezt a beszélgetést követően írta volna. Itt még a követ szószátyárságát, szépítgető hajlamát sem hozhatjuk fel érvként, mint ahogy egyébként erre példa lehet a Lengyelország számára szerzett fegyverszünet ügye. A követ naplója szerint Ibrahim végül csupán ígéretet tett neki arra, hogy két évre szólóan elintézi azt,²⁵ míg a Türgövisztéből Zsigmondnak írt levélben már 10 évre szóló fegyverszünetet említ.

20 Hieronimus Łaski tárgyalása. 162. p.

21 Uo. 125., 144. p.

22 Acta Tomiciana X. N° 364.

23 Hieronimus Łaski tárgyalása. 145. p.

24 Uo. 147., 155. p.

Az itt felsorakoztatott részletekkel összességében számot vetve, annyi mondható teljes biztonsággal a jelentés keltéről, hogy azt a lengyel diplomata a szultán január 27-i szóbeli válaszát követően vetette papírra. Ami a másnapi, a nagyvezírrrel folytatott tanácskozáshoz való viszonyt illeti, valószínűnek tartom, hogy a jelentés ennek kapcsán keletkezett, de az sem teljesen kizárt, hogy Łaski a kíséret, az ágyúk stb. dolgát megint csak — miként január 20-i és 23-i leveleiben — „megelőlegezte”, hiszen valamennyire ő maga tett javaslatot, Ibrahim csupán jóváhagyta vagy némileg korrigálta a követ elképzeléseit.

Łaski jelentését — a napló elbeszélését megerősítve — azzal zárja, hogy mindent Ibrahim „*basa*” által sikerült elérnie, továbbá segítségére volt a velencei követ is, akinek nagy tekintélye van a szultáni udvarban. A Signoria portai képviselőjét ekkor Piero Zen teljesítette, aki a színpalak mögött végig támogatta János ügyét, amit már a tárgyalások első napjaiban Łaski értésére hozott Lodovico Gritti.²⁶ Tárgyalásai végeztével, további kényszerű portai tartózkodása napjaiban aztán személyesen is alkalma nyílt a lengyelnek megköszönni Zennek a neki nyújtott segítséget.²⁷

*

1528. március 8-án a Hans Katzianer által vezetett német és magyar sereg a Kassa melletti Szinánál döntő vereséget mért János királyra. Ez — akkor úgy tűnt — az ország birtokáért folytatott polgárháború kimenetelét végképp eldöntötte. Ferdinánd bízott a hadjárat sikeres befejezésében, és már március 7-én Bécsbe távozott. Az ország rendjeinek ugyanis január végén Budán megígérte, hogy a birodalomból és saját tartományaiból személyesen próbál segítséget szerezni a török és János ellen. Ferdinánd már ekkor a török szultán roppant készülődéséről vett biztos hírekre hivatkozva kérte a Budán egybegyűlt rendeket az ország védelmére ajánlott áldozataik növelésére.²⁸ Március 25-én a fővárosban hátrahagyott helytartó és tanácsosai az újabb és újabb befutó hírek alapján ismét csak azt írhatták királyuknak, hogy a török minden erejével az ország leigázására készül. Helyzetértékelésük

25 Uo. 164. p.

26 Uo. 111. p.

27 Uo. 165. p.

28 Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae. I. köt. 1526–1536. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1874. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik Osztály.) 193–194. p.

találó: „A török magától is mindig kész és elszánt volt arra, hogy az országot megtámadja és leigázza, mégsem hiányzik, aki neki, a kereszténység veszedelmére már magától is elég gyorsnak és hevesnek, további ösztönzést adjon. Ez nem más, mint Szapolyai János, akiről elfogott utasításából és sok helyről minden kétség nélkül azt értjük, sőt biztosan tudjuk, hogy mind magát, mind felségtek országát a török szultán szolgaságára kötelezte el.”²⁹ Az információjuk forrásaként említett utasítás talán János Łaski után küldött valamely elveszett írása lehet. Velence is értesítette ekkoriban a magyar és cseh királyt a küszöbön álló veszélyről, amely újonnan megszerzett országát fenyegette.³⁰

A márciusi híresztelések május elején mind török, mind keresztény források alapján ismét megerősítést nyertek. Thurzó révén Łaski konstantinápolyi jelentésével nagyjából egyidőben értesülhettek Budán a sztambuli szövetségről és a szultán idei támadásáról Csulai Móré László hírei alapján. E Ferdinánd-párti nagyrónak ugyanis Mehmed szendrői bég megüzente: a szultán rendeletéből arról értesült, hogy János híveivel együtt urának alávetette magát, így az minden erejével Ferdinánd ellen indul, mivel a „német” az ő akarata ellenére Budát és az országot királyként bitorolja.³¹ Röviddel ezután, az átállásáról hónapok óta alkudozó Czibak Imre kereste meg Szalaházy Tamást, a budai kormányzat kancellárját. Elmondása szerint Łaski útban Jánoshoz személyesen találkozott vele, és elárulta neki, hogy „János kívánsága szerint elintéződött a dolog a törökök császárával. A császár eljön, hogy elpusztítsa ezt az országot, s hogy egyszersmind Jánost visszahozza”.³²

29 „... qui [sclt. Turca] cum sua sponte paratus ad hoc [sclt. ad invadendum et debellandum hoc regnum Maiestatis Vestrae] animatusque semper fuerit, non deest tamen, qui illi vel per se ad perniciem christianitatis satis currenti et incitato calcare addat. Is est Joannes Zapolien-sis, quem ex literis instructionis suis interceptis, et ex multis locis sine ulla dubitatione intelligimus pro certoque scimus et se ipsum pro mancipio, et regnum hoc Maiestatis Vestrae Cesari Thurcarum in servitum obligasse.” Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten (a továbbiakban ÖStA HHStA UA AA) fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 78.

30 A helytartó és a tanácsosok levele a királyhoz. Buda, 1528. április 29.: „Constans omni fama nobis jam pridem persuaserit, ut nihil omnino dubitemus, praesertim cum Maiestas quoque Vestra idem a Venetis acceperit, periculum prae foribus est.” ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 126–127.

31 Az eredetileg rác nyelvű levél Bécsbe küldött latin fordítása: ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 70. A fordításban a levél írójaként „Dominus Balibek” szerepel, de Báli ekkor már nem él, így a levél szerzője feltehetően utóda, Mehmed bég. Elsőként idézi *Török Pál*: I. Ferdinánd konstantinápolyi tárgyalásai 1527–1547. Bp., 1930. (Értekezések a történeti tudományok köréből XXIV.) 23. p.

Ferdinándhoz Budáról Prágába május vége felé futottak be ezek a hírek és velük együtt hívei egyre kétségbeesettebb kérése: szerezzen segítséget az ország és a kereszténység számára bátyjától, a birodalom fejedelmeitől és tartományyaiból, azután pedig siessen vissza hozzájuk. Ferdinánd ekkor már túl volt a morva és cseh rendekkel való gyűléseken, ahol a várható újabb török támadásra hivatkozva fokozott töröksegély megszavazását kérte.³³ A birodalom támogatásának megszerzése céljából pedig egyre sürgette a rendek mihamarabbi összehívását Regensburgba.³⁴ A híveitől érkezett hírekkel egyidőben — május végén — egyéb kellemetlenség is érte Ferdinándot. Mintegy az eddigi értesülések igazolásaképp ekkor kapta kezébe Łaski saját nevében neki, illetve Erdély lakóihoz címzett hadüzeneteit. Az elmúlt évben a török szultánhoz ment, hogy ura nevében vele békét kössön, most pedig a szultán — akit János barátjának nevez — parancsára török, tatár és moldva csapataival a Jánoshoz hűtlenek megbüntetésére jön — írta a lengyel diplomata fenyegetően Tirgovishtéből.³⁵ Ezek másolatait megütközése kifejezése mellett Ferdinánd első lépésként továbbította a lengyel udvarnak,³⁶ majd gondoskodott róla, hogy az iratot megismerjék a birodalomban is.³⁷ A török–magyar szövetségről, a szultán támadó szándékáról érkező hírek igazságát minden kétséget kizáróan igazolta végül az a tény, hogy áprilistól kezdve a korábbiakat messze meghaladó méretű török betörések pusztították Ferdinánd Magyarországot, amiről Ferdinánd hívei jelentéseiből és panaszáradataiból értesült.³⁸

-
- 32 Szalaházy Tamás levele Ferdinándhoz. 1528. május 9. Kiadva magyar fordításban (részlet): Magyar humanisták levelei. Kiadta: V. Kovács Sándor. Bp., 1971. 532. p.; Kiadva latin eredetiben (részlet): Egyháztörténelmi Emlékek a Magyarországi Hítújítás Korából. I. köt. Kiadta: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. Bp., 1902. (a továbbiakban ETE I.) N° 384.; A teljes levél: ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 156.
- 33 *Bucholtz, Franz B. von*: Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. III. Bd. Wien, 1832. 255. p.
- 34 *Turetschek, Christine*: Die Türkenpolitik Ferdinands I. von 1529 bis 1532. Wien, 1968. (Dissertationen der Universität Wien 10.) 53. p.
- 35 Acta Tomiciana X. N° 185. és 186.
- 36 I. Ferdinánd I. Zsigmondhoz. Bécs, 1528. május 26. In: Acta Tomiciana, X. N° 265.; I. Ferdinánd Krzysztof Szydłowiecki kancellárhoz. Bécs, 1528. március 27. In: Elementa ad fontium editiones XXXIV. Documenta ex Archivo Regiomontano ad Polonium spectantia. IV. Pars. Ed.: Carolina Lankoronska. Roma, 1975. (a továbbiakban Elementa) 135. p.
- 37 Deutsche Reichstagsakten, jüngere Reihe, Deutsche Reichstage unter Kaiser Karl. VII. Bd. 1. Hälfte. 2. kiad. Göttingen, 1963. 315. p.
- 38 Erre számos példát említ *Barta*, 1995. 13. p./40. jz., 14. p./43. jz., 16. p./51. jz. Ezenkívül

Hogyan fogadták, miként reagáltak a Ferdinánd-párt vezető politikusai a „vajda” és a szultán szövetségére? A fent említett kétségbeesés egyértelműen kitapintható, de hogy a hír váratlanul érte volna akár Budát, akár a bécsi udvart, azt nem mondhatjuk. (Csak zárójelben említendő, hogy magát a kétségbeesést is csupán a sztambuli hírek hatásának betudni a dolgok erős leegyszerűsítése lenne. Ferdinánd pártjának bomlása, híveinek elpártolása, kiábrándultsága 1528 nyarán ugyanis nem kizárólag — amint azt Ferdinánd hívei emlegetik — „a töröktől való félelem”³⁹ miatt következett be, hanem oka a jelek szerint ennél mélyebben, Ferdinánd fél éves uralmának belpolitikai, katonai ellentmondásaiban és problémáiban gyökerezett.⁴⁰ Ennek tárgyalása azonban külön tanulmányt kíván.) Ferdinánd már 1526 szeptemberében utalt arra, hogy Szapolyai célja elérése érdekében a törökkel is kész lesz szövetségre lépni ellene⁴¹ — ami a Habsburg diplomáciának az elkövetkező két évben alapvető érve lesz. Ez főként a János külpolitikai lejárátását, illetve elszigetelését célzó propaganda része volt, ugyanakkor valós félelem és gyanú is állt mögötte.⁴² A gyanúnak az adott alapot, hogy 1526–1527 folyamán kétszer is török követek keresték fel Budán Jánost, aminek híre a jelek szerint Ferdinándhoz és

érdemes idézni Thurzó 1528. augusztus 10-én Mária királynéhoz írt levelét: „*Dem noch gib ich Ewr Mt. czw Erkennen, das wÿr aÿgentliche czeÿttung vnd kuntschafft haben, das Ein grosse anczal Thÿrcken ist herem khumen czw landt, vnd czw wasser auff der Theÿs auff den Nazaden, wÿ man geczelt hatt der Nazaden sein hundert vnd czwo, der Raÿsigen sein pay 40 tausent, vnd sein num nicht weÿt von gÿwla, vnd wÿ wÿr aÿgentlich pericht sein, so ziehen disse Thÿrcken dem wajda Entkegem piss auff Tokaj czw, dan sie Thun noch nicht fill schaden.*” ÖStA HHStA UA AA fasc. 9. Konv. B. 1528. Aug.–Sept. fol. 15–16.; Thurzó augusztus 23-án Ferdinándnál tett panaszt: „*Hoc unum video summe necessarium, ut quamprimum Maiestas Vestra prospiciat huius Regni sui Hungariae necessitatibus, quod plurimum laborat domesticis malis et Turcarum continuis incursionibus et depraedationibus, ut paene jam de Maestate Vestra desperaverint.*” Uo. fol. 30.

- 39 L. például Báthori István nádor 1528. június 10-én Ferdinándhoz írt levelében: „... *et quum incredibilis fames et exactio subsidii duorum flor., Zegedini vastatio, metus Turcharum in hoc idem tempus inciderunt ...*” In: ETE I. N° 393.; Thurzó levele Ferdinándhoz 1528. június 1-jén: „*video tamen et sentio totam fere Vngariam esse quasi in ultima desperatione, et clanculum plerosque iterum aspirare ad waywodam meu forte Turcarum, aliqui nonnulli vero dedita opera et malitia ...*” ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 183.
- 40 A probléma egyfajta megközelítését és rövid összefoglalását l. *Barta*, Kand. dissz. 292–297. p.
- 41 *Török P.*: i. m. 5. p.
- 42 1526 novemberében Ferdinánd osztrák tanácsosai azzal az érveléssel beszélik le a királyt a Magyarországra vezetendő hadjárat azonnali megindításáról, hogy Szapolyai már valószínűleg megegyezett a törökkel, így támadás esetén a török is beavatkozna. *Jászay Pál*: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846. 193. p.

híveihez is eljutott. A legnagyobb titoktartás mellett folyó tárgyalásokon a két fél — feltehetően török kezdeményezésre — a béke, illetve szövetségkötés lehetőségéről tárgyalt, s további kapcsolattartásban egyeztek meg. Bécsben 1526. decemberben–1527. januárban már olyan hírek keringtek, hogy a két fél 15 évre szóló fegyverszünetet kötött és egymás megsegítésében is megállapodtak.⁴³ Röviddel ezután azonban Pozsonyból mind Mária királyné,⁴⁴ mind Thurzó Elek megnyugtatta az aggódó Ferdinándot, hogy „*a vajda a törökkel még nem egyezett meg*”. Thurzó János udvarában lévő kémje révén arról is tudott, hogy Szapolyai egyelőre a Ferdinánddal való békés megegyezésben reménykedik, de ha ez kudarcba fullad, „*végül a végsőket is kész megkísérelni*”.⁴⁵ A két király egyezsége 1528 júniusában Olmützben nem jött létre, a török és János kapcsolattartásáról, a május végi újabb török küldöttségről pedig Ferdinánd pártján is tudtak⁴⁶ — az országát elvesztő János és Szülejmán szövetsége egy évvel később így nem volt meglepetés.

A török kérdést illetően — ami ekkor a jövő kulcsa volt — Ferdinánd hívei a sztambuli szövetségről befutott hírek ellenére továbbra is reményeket tápláltak. Ferdinánd ugyanis 1528. március elején Esztergomból maga is követeket indított a Portára békeajánlattal. A magát magyarnak mondó Habardanecz János és a német Siegmund Weichselberger feladata az volt, hogy a szultánt rávegyék a Habsburg-ház magyarországi uralmának elismerésére, s kössenek békét a délvidéki várak váltságdíj ellenében való visszaszerzésével. A Habardaneczról érkező első hírek a törökök által a határon való kedvező fogadtatásáról április végén Pozsonyban némi reményt keltettek a követség sikeres kimenetelét illetően.⁴⁷ Ezt tovább fokozták a

43 Szapolyai és a török budai tárgyalásaira, az első bécsi értesülésekre l. *Barta*, 1983. 98–104. p.

44 Mária királyné levele Ferdinándhoz, 1528. február 9. In: *Die Korrespondenz Ferdinands I. Familienkorrespondenz 1527 und 1528. II. Bd. I. Hälft. Bearb: Bauer, Wilhelm–Lacroix, Robert. Wien, 1937. (a továbbiakban Korrespondenz Ferdinands I.) N° 6.*

45 Thurzó Elek levele Ferdinándhoz, 1528. február 9.: „... *cum Turcis nullam habet adhuc concordiam ...*”, „... *extrema quoque tandem vult tentare ...*” *ÖStA HHSStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 29–31.*

46 Thurzó Elek levele Ferdinándhoz, 1527. június 1. *ÖStA HHSStA UA AA fasc. 4. Konv. C. 1527. Juni fol. 9–10.*

47 Habardanecz levele Ferdinándhoz, 1528. április 9.: „*Sciat autem Maiestas vestra, quod hodierna die intraui in turciam vbi ad huc in portu Zawe obuim venerunt mihi Turci plusquam recentii optimo apparatu, et maximo cum honore susceperunt me, spero autem in Deum omnipotentem quod omnia negotia bonum finem habebunt.*” *Gévy*, 1840. N° 7.; A követ levelét Szalaházy Tamás továbbította Budáról a királynak azzal a kommentárral, hogy „... *spembonam videtur Habardanecz polliceri, Deus Maiestatem vestram seruet et nobis reddat felicissimam...*” 1528. április 29. Uo. N° 9.

hírszerzők által hozott azon információk, miszerint Ferdinánd köveit a Portán igen várják.⁴⁸ Azt az ellentétet, ami abból származott, hogy ezzel egyidőben a törökök magyarányú készülődéséről és ténylegesen megkezdődött súlyos betörésekről is hírek érkeztek, úgy magyarázták, hogy a törökök egy korábbi döntés alapján megkezdett akciójukat hajtják végre, de a béketárgyalások idejére ezek befejeződnek. Sőt, a szultán a követek jövetelének hírére visszarendelte hadseregét.⁴⁹ Az első konkrét információk július végén érkeztek Pozsonyba a követekről. Egy „*jajcai ember*”, aki ezidáig Konstantinápolyban raboskodott, hozta a hírt: „*követségünk jó utasítással bírt és tehetséges volt, a szultán mégsem akart a királyi felséggel békét kötni. Az országtól adót kér, s a Budán aluli részeket saját embereivel akarja kormányozni. Ha a királyi felség ezeket a feltételeket nem fogadja el, jövőre személyesen jön ide.*” — írta Thurzó Mária királynénak Bécsújhelyre, miközben Szalaházy kancellár a királynak számolt be ugyanerről.⁵⁰ A kancellár e hírek ellenére a végső tragédia bekövetkeztét hinni nem akaró ember realitást vesztett lelkiállapotában továbbra is bízott a béke lehetőségében.⁵¹

A Ferdinánd-párt körében jelen lévő, struccpolitikának tűnő, alaptalan optimizmust a jelek szerint a török politika tudatosan táplálta. A hírszerzők által hozott információkkal egyidőben, miszerint a szultán igen hajlik a Ferdinánddal kötendő fegyverszünetre, Thurzó arról értesült, hogy „*Ibrahim basa azt írta Krzysztof Szydłowieckinek, hogy a szultán hadseregét Magyarország ellen készíti, de hozzátette, hogy mindenképpen megkapták volna a szultántól a fegyverszünetet, ha időben kérték volna. Ez, ha Isten felségteket megsegíti, még sikerülni fog.*”⁵² Az értesülés

48 Szalaházy Tamás levele a királyhoz, 1528. április 15. Uo. N° 8.

49 Szalaházy Tamás levele a királyhoz, 1528. május 28. és július 29. Uo. N° 10. és 13.

50 Thurzó Elek Mária királynéhez, 1528. augusztus 1.: „... vnser pottschaft erlich abgefertigt sein, vnd wol pegobt doch der Kayser hatt kain frýd wellen annemen mit K. Mt., pegert Ein Tributum von dissen landt, vnd was vnther offen ist will er durch sein leut guberniren, sunst well er auff Jar in aygener perschon hie khummen, wo dy K. Mt. disse condicionen nicht annimpt ...” ÖStA HHStA UA AA fasc. 9. Konv. A. 1528. Aug.–Sept. fol. 1–2.

51 Szalaházy Tamás levele Ferdinándhoz, 1528. július 29. *Gévy*, 1840. N° 13.

52 Thurzó Elek levele I. Ferdinándhoz, 1528. május 25.: „*Ybraijm bassam scripsisse domino Christophoro de Schjdlowecz Cesarem parare exercitum in Hungariam, adjunctum tamen fuisset, quod si in tempore fuissent petitaie induitiae a Cesare, quod omnino fuissent impetratae. Id, quod adhuc Deo Maiestatem Vestram iuvante succedet*” ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 165–166. Egy Ibrahim által Szydłowieckéhez írt, a Portáról május 8-án megtért futár által hozott levélről a kancellár maga is ír Albert porosz hercegnek 1528. május 9-én és 10-én. Ezek szerint Ibrahim ebben a kancellár levelére reflektált, melyben a lengyel politikus a Mohács után Lajos királyhoz visszatérni engedett két lengyel királyi

minden bizonnyal magától a lengyel kancellártól származott, akivel Thurzó — több magyar államférfihoz hasonlóan — levelezést tartott fenn.⁵³ A Porta tehát Lengyelország közvetítésével is azt sugallta a budai kormányzatnak, hogy a béke még létrejöhet közöttük, noha ekkor már régen elhatározták a Ferdinánd elleni hadjáratot. A török diplomácia most is a már jól bevált módszerét, a színlelést, az ellenfél megtévesztését alkalmazta sikerrel.⁵⁴ A katonai előkészületek helyett így Budán és Bécsben egyaránt továbbra is a béke esélyeit latolgatták. Mind Łaski, mind az ellenpárt követcinek portai feltartóztatása is bevallottan azt a célt szolgálta, hogy Ferdinánd minél később értesüljön a szultán támadásáról.⁵⁵ Ez pedig nyilvánvalóan növelte a szultán, és csökkentette Ferdinánd esélyeit a jövőbeli összecsapáson.

Mit tudtak, vagy inkább mit sejtettek ekkoriban a török hosszú távú politikai szándékairól Magyarországon a két király udvarában? Łaski Thurzó tollán ránk maradt jelentése e téren is érdekes adalékokkal szolgál. Az országbíró a követ nyomán — és a naplóval egybecsengve — eképp beszéli el Szülejmán szóbeli választát: Amíg ő maga szintén az országba el nem jön, „*a szultán állítólag megígérte, hogy mindenképp a vajdát akarja ismét az országba és a királyi kormányzatba visszahelyezni, utána pedig az ország birtokában megvédeni minden ellenségével szemben, és a törökök semmi kárt nem tennének majd Magyarországon, hanem zsoldjuktól élnének.*” Mi több, egy figyelemreméltó részlettel gazdagítja eddigi ismereteinket Szülejmán választát illetően: „*A vajda is a szultán megérkezéig az utat és élelmet tartozna előkészíteni, hogy a szultán végül felségtek többi országát is megtámadhassa, mivel — amint mondta — felségtek egy országa sincs biztonságban hatalmától.*” Hogy a Habsburgok riválisaként világalmai tervek szövegét szultáni udvar számára létkérdés volt János király megnyerése, nem újdonság. Hogy Jánosra csupán a továbbvonulás békés hátországának, illetve a birodalom központjától szokatlanul messze merészkedő, nagylétszámú oszmán hadsereg ellátásának biztosítása végett volt szükség,⁵⁶ itt újabb bizonyítékot nyer. De az már felettébb

kamarás, Maciejowski és Pilecki életéért mondott köszönetet. Május 10-i leveléhez csatolva az eredetileg arab nyelvű levél latin fordítását el is küldte a hercegnek. Ibrahim ezen levele március 24-én kelt, de ebben az udvariassági formulák mellett sem a kamarásokról, sem a magyar kérdésről nincs szó. *Elementa*. 125., 128., 129. p.

53 *Elementa*. 71. p.

54 A műdara, vagyis színlelés alkalmazására a magyarországi török politikában az 1530-as években majd 1541-ben l. *Fodor Pál*: Magyarország és a török hódítás. Bp., 1991. 58–59., 70., 85–86. p.

55 Hyeronimus Łaski tárgyalása. 171. p., Habardanecz János jelentése 1528. nyári sztambuli tárgyalásairól. In: *Két tárgyalás Sztambulban*. 201. p.

meglepő, hogy ezt támogattjuknak is nyíltan megüzenik. Ráadásul azt sem titkolták, hogy János királyságára török katonaság állandó jelenléte fog felügyelni az országban. Ellentmond ez annak a nyomon követhető portai taktikának is, hogy valós céljukat leplezve később nemcsak Szapolyaival hitették el, de szerte Európában is azt híresztelték, hogy a szultán jövetelének célja csupán az, hogy Jánost visszahelyezzék a magyar trónra és az országot megvédjék a Habsburgoktól. A jelek szerint e szultáni retorika teljes hitelt is nyert mindenhol.⁵⁷ Nem tudjuk, hogy János király olvasta-e Łaski ezen sorait. Ezért azt kellene tudnunk, hogy a lengyel maga milyen következtetéseket vont le magában a szultán támadásának céljáról, és azt hogyan közölte Tarnowban Jánossal. Łaski naplója is tartalmaz olyan részletet, amelyben a mai történetírás az 1527 ősztől megfogalmazódó új portai politikát — a fokozatos hódítás taktikája helyett a Habsburgok legyőzése Bécsben, ezt követően pedig Magyarország teljes alávetése — látja kifejeződni. Ibrahim pasa ugyanis a szultán támadását azzal indokolta, hogy „*uram annyira meg akarja próbálni ezt az osztrákot, hogy helyét sem találja most a harci tűztől*”, illetve a hatalmas hadsereg előrelátható élelmezési nehézségeit említi.⁵⁸ Úgy tűnik azonban, hogy ezek az „elszólások” a keresztény kortársak számára némák maradtak. A csavarteszű Łaski azzal a meggyőződéssel távozott a Portáról, hogy a szultán célja János visszahelyezése a Magyar Királyságba és Ferdinánddal szembeni megvédése — amint erről 1528 őszén személyesen tájékoztatta Szydlowiecki kancellárt.⁵⁹ Valószínű tehát, hogy a kényszerpályán mozgó János király maga is hitt ekkor a szultán támogatásának őszinteségében és a törökkel szövetséges Magyarország vazallus államként való létezése lehetőségében.

Ugyanakkor kitapintható, hogy az ellenpárt soraiban már 1528–1529 során megjelent az attól való félelem, hogy Jánost a szultán csupán átmeneti eszköznek szánta, célja valójában Magyarország betagozása birodalmába. A szultán azon követelését, hogy Ferdinánd „*mondjon le az ország azon részéről, ameddig kardja elért, azaz Budáig*”, ahogy azt Szalaházy továbbította Ferdinándhoz,⁶⁰ Thurzó —

56 Fodor Pál: A Bécsbe vezető út. In: Két tárgyalás Sztambulban. 92–93. p.

57 Uo. 94. p.; Jellemző, hogy 1541-ben pedig sikerrel hitették el ennek az ellenkezőjét, vagyis valós magyarországi terveikkel szemben azt, hogy a szultán Bécsbe készül. Fodor P.: i. m. 85. p.

58 Fodor P.: i. m. 55. p./88. jz.

59 Szydlowiecki levele Albert porosz herceghez, 1528. október 19. In: Elementa. N° 122.

60 „*cederet ea parte Regni quousque Ensis suus pervenisset, id est Budam vsque*” Gévy, 1840. N° 13.

amint láttuk — 1528 augusztusában úgy értelmezte, hogy a török „*a Budán aluli részeket saját embereivel akarja kormányozni*”. Szapolyait, mint a szultán megbízásából uralkodó magyar királyt, nem említi lehetőségként. Egy évvel később a Ferdinánd-párti politikus egyre határozottabb politikai tisztánlátásról tett tanúbizonyságot: 1529 novemberében, a szultáni sereg Bécs alóli visszavonulását Kremsből figyelve, részletesen beszámolt Ferdinándnak Szülejmán és János óbudai találkozójáról, valamint a szultán Pesten tartott dívánáról, ahol — Thurzó szavai szerint — a szultán „*János hozzá méltó lévén, sokak hallatára megígérte, hogy a Magyar Királyságban őt meg akarja őrizni és tartani felségtekkal és mindenkivel szemben, bárki támadná is meg*”. Az országbíró azonban helyesen mérte fel, hogy Jánosnak Magyarországon igazából nem szán tartós szerepet a Porta. „*A vajdának Erdélybe kell készülnie, hogy azt az országot ő foglalja el, amitől én mindig is félttem*”, Budán pedig Lodovico Grittit hagyta a szultán kincstartóként, „*én azonban azt hiszem, hogy Gritti kezében lesz minden hatalom, János pedig (mint korábban) csak Erdély élére állítatik*.”⁶¹ — írta a királynak. A velencei dózsefi személyében Thurzó mindeképp a török befolyás exponensét látta, így tulajdonképpen az ország 1541-ben megvalósult török általi felosztásának jóslata áll előttünk. Ez azonban igen különös akkor, amikor meggyőző kutatási eredmények szerint Szülejmán kezdettől fogva és 1541-ben is egész Magyarország — Erdélyt beleértve — meghódítását tervezte, és csupán egy a mai napig nehezen magyarázható tervmódosítás készítette Erdély szandzsákként való átengedésére. Az Erdély irányában mutatott engedékenység miértjére adott egyik lehetséges válasz, hogy ez egy aktív nyugati politikával állt összefüggésben. 1529, illetve 1532 kudarcai követően 1541, a gyengébbik magyar király legyőzése után igyekszik a török a magyar kérdést ismét a Habsburgok megtörése révén rendezni. Kelet-Magyarország ezért kaphatott ekkor további haladékot.⁶² Amikor Thurzótól azt olvassuk az 1529. június 8-án királyához írt levelében, hogy „*a török, aki a kereszténység, de elsősorban felségtek legádázabb ellensége, ezen a nyáron minden erejével felségtek ellen jön*”⁶³ — talán nem alaptalanul állít-

61 Thurzó levele Ferdinándhoz, 1529. november 11.: „... merito ad se Johanne plerisque auditibus promisit eum velle in Regno Hungariae conservare et manutenere contra Maiestatem Vestram etiam omnes, quicunque eum impeterent”. „... debebat wajda parare se versus Transilvaniam, ut illud regnum per se occuparet, quod ego semper timui, sed ego credo, quod summa totius rei erit apud Gritti, et Johannes tantummodo (ut antea), praeficiatur Transilvaniae ...” ÖStA HHStA UA AA fasc. 13. Konv. A. 1529. Nov. fol. 94.

62 Fodor P.: i. m. 106–119. p.

63 Thurzó levele Ferdinándhoz, 1529. június 8.: „... (non dubito Maiestati Vestrae perspectum esse) Thurcam Christiani nominis, sed imprimis Maiestatis Vestrae hostem acerrimum, contra

juk, hogy az országbíró hasonlóan gondolkodott. Vagyis, hogy a szultán a támadás fő, nyugati csapásvonala biztosítása érdekében a számára kevésbé fontos keleti fronton meghagyja, illetve tulajdonképpen visszaállítja „szövetségese” uralmát.

Míndez azért is igen érdekes, mert a magyar történettudomány hosszú vitát folytatott a török magyarországi szándékainak mibenlétéről.⁶⁴ Mint köztudott, a vélemények akörül oszlottak meg, hogy Szülejmán eredeti terve szerint teljesen be akarta-e kebelezni Magyarországot vagy csupán vazallusi státust szánt az országnak. Vagyis a török diplomáciának, úgy tűnik, nemcsak a kortárs Európát és „szövetségését” sikerült egy időre megtéveszteni, hanem századunk történészeit is. Noha a korabeli nézetek is sokfélék és ellentmondásosak voltak, úgy tűnik, voltak olyan pillanatok, a jelek szerint főleg a török támadások közelsége által beárnyékolt időszakokban, amikor a kortársak jól megérezték a török valós terveit. Ez történt 1531 őszén is, amint erről ismét Thurzó tájékoztatta Ferdinándot: „szinte valamennyi török és keresztény, akik Budán vannak, egyhangúlag azt suttoják, hogy a török jövő nyáron másképp akar Magyarországról rendelkezni, azaz ezután az országot saját tartományaiába akarja szétosztani és alávetni”.⁶⁵

Maiestatem Vestram hac estate cum omnibus viribus suis venturum.” ÖStA HHStA UA AA fasc. 11. Konv. C. 1529. Juni fol. 24–25.

64 A vita eredményeinek összefoglalását l. *Perjés Géza*: Mohács. Bp., 1979. 122–134. p.; *Fodor P.*: i. m. 16–24. p.

65 Thurzó levele Ferdinándhoz, 1531. október 8.: „omnes fere et Turci et Cristiani, qui Budae sunt, uno ore submissitant, futura estate Turcam aliter de Hungaria constituere velle, hoc est deinde illam in praefecturas suarum distribuere et subicere”. ÖStA HHStA UA AA fasc. 18. Konv. E. 1531. Okt. fol. 21.

FÜGGELEK

A forráskiadás során a humanista helyesírás szabályait követtem az adott korra és kézre jellemző sajátosságok (pl. michi, hys, liczet, nuncios etc.) megőrzése mellett. A rövidítéseket azok jelölése nélkül feloldottam. Egyéb tekintetben (központozás, kis- és nagybetűk használata stb.) a Magyar Országgyűlési Emlékek 1607–1790 szerkesztési és forráskiadási szabályzatát (Századok 108. (1974) 2. sz. 436–475. p.) vettem alapul.

Thurzó Elek I. Ferdinánd királyhoz

Buda, 1528. május 2.

(*ÖStA HHStA UA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.-Juni fol. 146–148. — saját kezű levél*)

[1] Panasza afelett, hogy a királyi seregek birtokait bitorolják és nem kapta kezéhez a király által neki adományozott javakat. [2] Ellentéte a kamarával egy vára zálogbaadása révén a királynak általa ígért kölcsön ügyében. [3] Tárgyalásai a győri püspökségről. [4] Levele a trentói érsekhez. [5] Beszámolója Hieronim Łaski konstantinápolyi jelentéséről. [6] Az ország helyzete.

[1] Post humillimorum servitiorum meorum in gratiam Maiestatis Vestrae recommendationem etc. Serenissime Princeps Domine michi Clementissime. Supplicaveram nuper in binis litteris meis, quatenus ob respectum fidelium servitiorum meorum dignaretur ita taliterque providere de injuriis ac bonorum meorum per Maiestatem Vestram datorum occupationibus per Capitaneum Kaczianer illatis,⁶⁶ ne deinceps haberem causam de hys Maiestati Vestrae querulari, sed hactenus nullum responsum a Maiestate Vestra habui, et de⁶⁷ bonis meis usque in hunc diem sum exclusus sine ulla causa aut ratione, quod profecto multum est admirationi, qui dicunt nescio quae sperare debeant, cum mecum ita agatur, qui fui paene primus

66 Hans Kaczianer csapatai április közepére érkeztek Trencsén alá, május elejétől június végéig a várat ostromolták. Környékbeli pusztításaikra Báthori István nádor is panaszkodik 1528. június 10-én Ferdinándhoz írt levelében. (Kiss István, R.: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Bp., 1908. 339–341. p.)

67 utólagos betoldás

ex Hungaris, qui servivi Maiestati Vestrae. Quare supplico iterum atque iterum humiliter, dignetur Maiestas Vestra committere capitaneo suo, ut bona mea occupata remittat, nec se ullo pacto ad illa intromittat deinceps. Nescio enim Serenissime Rex, quomodo alioquin potero stare in servitiis Maiestatis Vestrae, si non habuero unde me intenterere. Credat enim Maiestas Vestra, quod omnes pertinentiae bonorum meorum ita sunt per waywodanos depraedatae, exustae, ut ego jam me inde sustentare non possum, cum etiam non paucas gentes insuper alam ad custodiam arcium mearum, et insuper ab eo tempore, quo sum factus et servitor et subditus Maiestatis Vestrae profecto multa milia florenorum exposui, neque in hunc diem quidquam fructus ex hys, quae michi Maiestas Vestra gratiose dedit, accipere potui. Dignetur itaque Maiestas Vestra jam tandem michi de gratioso providere remedio.

[2] Intelligo praeterea Camerae consiliarios Maiestatis Vestrae nescio quae in excusationem suam de me Maiestati Vestrae frequenter scribere, multa negligi ex obligatione illa mea, quam ego obtuleram super oppignoratione arcis meae in 16000 milibus florenis etc.⁶⁸ Credat Maiestas Vestra, ut etiam nuper Eidem scripsi, me omni hora fuisse paratum ponere illam arcem in pignus, imo dare illam ad manus Camerae Maiestatis Vestrae, sed volebant domini consiliarii, quod ego solus eam summam pecuniae conquirerem,⁶⁹ quod quidem etiam libentissime pro Maiestate Vestra facerem, etsi me ad hoc nunquam obtuli, si possem talem pecuniam conquirere, sed videt Deus, quod reperire non potui, et cum ad impossibilia nemo obligetur. Spero, quod Maiestas Vestra gratiose considerabit animum suorum in omnibus hys, quae ego potui praestare in servitiis Maiestatis Vestrae, et propterea ad sinistram aliquam expositionem aliorum non concipiet aliquem gravem animum erga, nam et modo arcem supradictam paratus sum dare quocumque Maiestas Vestra mandaverit sine omni furo aut subterfugio.

[3] Cum Comite de Zrinio⁷⁰ non in⁷¹ alium finem inceperam ego tractare, nisi ut si dominus Thesaurarius Maiestatis Vestrae Hoffman⁷² potuisset induci ad aliam

68 Thurzó 1528. március elején Magyaróváron Ferdinándnak azt ígérte, hogy az ország szükségeire 16 000 forint kölcsönt szerez, mégpedig úgy, hogy bajmóci vagy valamely más váráért kapott zálogösszeget a kamarának adja, vagy ha hitelezőt nem talál, a várat a kamarának adja, a zálogbaadás gondját arra bízva. (A kamara elismervénye: 1528. május 6.: ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 151.)

69 A kincstartó és a kamarai tanácsosok 1528. március 27-i levelükben a királyt valóban arra kérték, hogy parancsolja meg Thurzónak egy vára átadását a kamarának, továbbá fizesse ki az ígért 16 000 forintot is, ezzel akarván rávenni Thurzót arra, hogy a Fuggerekkel kölcsöneik meghosszabbításáról, illetve elengedéséről tárgyaljon Ferdinánd érdekében. (ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 84-6.)

assecuracionem, hoc est arcis Baÿnocz,⁷³ sicuti Maiestati Vestrae in Owar⁷⁴ proposueram. Ex tunc eam pecuniam, quam Comes de Zrinio dedisset super Episcopatum,⁷⁵ dedissem ego Maiestati Vestrae aut Camerae suae, verum Comes ille petit eas condiciones, quas Maiestas Vestra illi non daret, quia sunt indignae, et ideo cum dicto Comite vix aliquid concludere de illo Episcopatu potero. Sed haec omnia longe minima sunt, quam ut cum hÿs gentes externae Maiestatis Vestrae persolvi possint aut aliae necessitates confiniorum expediri, quae quidem instant urgentissime.

[4] Scripscram nuper ad Reverendissimum dominum Tridentinum⁷⁶ causas huius defectus non puto fore necessarium ad repetendum nec licet quenquam accusare, quisque habet aliquid culpa, hÿ tamen errores non nisi per Maiestatem Vestram⁷⁷ solam et tot jam inveteratae abusiones eradicabuntur, frustra hic per locumtenentem⁷⁸ agitur verbis, ubi facto opus est etc.

[5] Praeterea potuit etiam Maiestas Vestra nuper intellexisse, quod significaveram quendam satis magnae condicionis virum optasse a me, ut secum convenirem, qui stimulante eum conscientia sua dicebat se habere michi aliqua dicere,

70 Zrínyi Miklós

71 utólagos betoldás

72 Hans Hoffmann, 1527-től az Udvari Kamara elnöke

73 Bajmóc (Nyitra m.)

74 Magyaróvár (Moson m.)

75 A tárgyalások a győri püspökségről folynak. A püspökséget 1527/28-ban Ferdinánd Mária királyné előzetes ígérete után Thurzó unokaöccsének és egyben gyámfiának, Thurzó Ferencnek adta (Mária Ferdinándhoz, 1527. szeptember 25.: Korrespondenz Ferdinands I. N° 112.). Ugyanakkor a püspökség jövedelmeit Ferdinánd Hans Hoffmann kincstartónak adta zálogba neki adott kölcsöneiért (Thurzó levele Ferdinándhoz, 1528. május 25. ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. A. 1528. Jan.–Juni fol. 165–166.). Thurzó tehát itt azt szeretné, ha a püspökséget végre megkapná Hoffmanntól, amelyet ezután Zrínyinek adna zálogba, és a zálogösszegeből a 16 000 forint kölcsönről tett ígéretét (l. a 2. bekezdést) teljesíthetné. Miután azonban Zrínyivel nem tud megegyezni, a király Thurzó megkérdése nélkül meghosszabbítja Hoffmann szerződését (Thurzó levele Ferdinándhoz, 1528. július 6. ÖStA HHStA UA AA fasc. 8. Konv. B. 1528. Juli fol. 16–17.). 1531-ben a győri vár és a püspökség jövedelmei Bakics Pál kezén vannak.

76 Bernhardt Cles trentói érsek, 1527-től a Titkos Tanács elnöke, 1528-tól udvari főkancellár

77 utólagos betoldás

78 Báthori István nádor (1519–1530), 1528. március 7-én Ferdinánd magyarországi helytartójává nevezte ki.

quae plurimum concernerent Maiestatem Vestram et salutem suam et Hungariae Regni. Istud ego non parvipendens conveni cum homine pridie octo miliaribus ab hinc, qui michi haec tandem Maiestati Vestrae significanda commisit, se tamen nullo pacto nominare se voluit, neque ego nominare audeo, nec dicere aliqua michi eum dixisse, tamen hoc est notum hic omnibus me cum Cziback⁷⁹ convenisse, de quo nunc nulla est mentio. Ille itaque homo, quem me superius nominare non posse dixi, haec rettulit, quod cum nuper venisset ad domum aut arcem suam, invenit allatas certas litteras incerto tamen nuncio, quem non poterat reperiri, quae litterae erant scriptae Johanni waywodae, quibus apertis invenit eas scriptas per illum Polonum Jeronimum Lasky ex Turcia, quae hoc continebant, quomodo jam antea bis scripserat ad waywodam de negotiis suis et nullum hactenus habuisset responsum, sed nunc scribebat se ultimam accepisse relationem a Cesare Turcarum,⁸⁰ et quod Cesar dabat ex nunc pro subsidio waywodae quadraginta milia Turcarum, cum quibus ipse Lasky solus venturus erat ad Nandoralbam.⁸¹ Dabantur praeterea centum et quinquaginta peciae omnis generis artelariae, cum pulveribus et omnibus pertinentiis, quae etiam jam essent in procinctu versus Hungariam. Hic quoque in confiniis debebant bassae et sanzaci viginti milia hominum parata habere, istae gentes omnes Turcarum deberent se conjungere cum waywoda, et procedere contra Maiestatem Vestram. Interea donec Cesar ipse subsequeretur promississetque ipse Cesar omnino waywodam iterum in hoc regnum et regiam administrationem reponere velle, et deinceps enim manutenere velle in dominio huius regni contra omnes adversarios suos, et Turci ipsi nullum omnino damnum essent facturi in Hungaria, sed stipendio suo viverent. Ipse quoque waywoda donec Cesar adveniret deberet parare et viam et victualia, ut posset tandem et alia regna Maiestatis Vestrae ipse Cesar invadere, quia dicebat nulla regna Maiestatis Vestrae tuta fore a facie potentiae Caesaris. Tributum quoque, quod waywoda ex hoc regno daturus esset posthac Cesari, foret satis exiguum et nomine potius tributum quam effectum, arces etiam finitimae praeter Nandoralbam⁸² restituerentur waywodae. Atque ita assecurabat in litteris suis ipse Lasky waywodam, ut haec optima nova putaret esse certissima, nec amplius esset aliquid scripturus ad eum de hys negotiis, sed monet, ut enim infra paucos dies expectaret cum exercitu et hoc ad Nandoralbam. Dicit se haec omnia medio Ybraym bassae obtinuisse apud Cesarem, cui satis magna

79 Czibak Imre váradi püspök (1526–1534)

80 I. Szülejmán török szultán (1520–1566)

81 Nándorfehérvár

82 ezt követően Cesar áthúzva

promississet, accedente etiam promotione oratoris Venetorum,⁸³ cuius auctoritatem dicebat illic satis magnam fore.

[6] Haec itaque, Gratosissime Domine, ad Maiestatem Vestram, sicuti ab illo homine accepi, Maiestati⁸⁴ perscribere volui, quae si ita se habent, profecto et regnum hoc, et alia dominia Maiestatis Vestrae posita erunt in severissimo periculo [*sic!*], nisi Maiestas Vestra illis subvenerit. De nostratibus quantum sit sperandum sine praesentia Maiestatis Vestrae aut sine externo exercitu, nuper apertius scripsi, quae etiam pericula [*sic!*] imineant ex non solutione perditum et equitum Maiestatis Vestrae Germanorum, palam est. Trinczinienses quid nunc agant, Maiestas Vestra jam intellexit, nescio quid dicam praeter hoc, quod hic nulla video remedia, et praesertim in acquiranda pecunia, sine qua negotia transigi non poterunt. Mitto paria litterarum ad waywodam per Trinczinienses scriptarum.⁸⁵ Supplico Maiestati Vestrae, uti domino meo clementissimo, ne sibi de me aliter perfunderi paciatur, quam sicuti me Maiestas Vestra ab initio experta esset, quia si michi essent facultates, videt Deus, paratus essem pro Maiestate Vestra ad unicum idem exponere, sicuti et nunc ipse propter tantas factas expensas aliorum ex ere alieno, et me gratiae Maiestatis Vestrae humillime commendo, et valeat Maiestas Vestra diu felicissime. Budae, 2. Maii. Anno etc. 1528.

Humilis Servitor Maiestatis Vestrae

Thurzo

83 Piero Zen, aki ekkor már nem Velence hivatalos követeként, hanem saját elhatározásából mintegy ügyvivőként intézte tovább a köztársaság ügyeit a Fényes Portán.

84 *Maiestatis*-ről javítva

85 A trencséniek levelének tartalma: Ferdinánd seregei mind Kassán, mind Trencsén alatt bomlásnak indultak fizetelenségük miatt, ezért János király ha most visszajön, az országot könnyen elfoglalhatja. Ők és az egész ország János hatalma alatt kívánnak élni, mivel a németeket utálják. (ÖStA HHStA UA AA fasc. 9. Konv. B. 1528. Okt.–Dez. fol. 101.)

Erdélyi, Gabriella: Die Meldung von Hieronim Łaski aus Konstantinopel im Bericht eines Hochadeligen aus Ferdinands Lager

Nach Mohács und nach den zweifachen Königswahlen hat ein Bürgerkrieg die Kräfte von Ungarn geteilt, was im Herbst von 1527 Ferdinand I. gewann und König Johann ging nach Siebenbürgen. Von hier aus schickte er Hieronim Łaski auf seinen Weg, mit dem Ottomanischen Reich gegen Ferdinand eine Allianz zu schließen. Die Verhandlungen der Botschafter an der Pforte von den 22. Dezember 1527 bis zum 29. Februar 1528 führten zum Bündnis zwischen Sülejman und König Johannes. Der Sultan versprach seinem Schützling persönlich in dem Land zu gehen und ihn wieder auf seinen Thron zu setzen und vor seinen Feinden zu beschützen. Hinter der Rethorik des Sultans steckte die politische Absicht in Ungarn, in dem nächsten ausersehnten Opfer der Eroberung, ihr langläufiges Programm, d. h. die Annektion des Landes durch einen inneren Verbündeter zu erleichtern. Am Ende des Mai 1528 trafen dann auch die Botschafter von Ferdinand mit Friedensvorschlägen und Bitten in Konstantinopel ein. Ihre Verhandlungen scheiterten, sie konnten nur die Antwort des Sultans die mit einer Kriegserklärung gleich war nach Hause zu ihrem König bringen. Sülejman durfte nicht zulassen, daß die Habsburger, in denen er einen Konkurrenten seiner Welteroberungsplänen sah und deren Bezwingung in Wien sein Hauptziel an der europäischen Front war, ihre Machtpositionen in Ungarn ausbauen.

Die Abhandlung untersucht den Bericht über Łaskis Meldung aus Konstantinopel an König Johannes, die in ihrer Originalform verloren gegangen ist. Thurzó Elek, die zentrale Persönlichkeit der Gegenpartei, der in dieser Zeit *Judex Curiae* war, schrieb es und der Adressat war Ferdinand, der damit ungefähr in selber Zeit wie sein ungarischer Rivale die wichtige Nachricht erfuhr nämlich, daß der Feldzug des Sultans bevorsteht. Das Datum dieser Meldung könnte nach Łaskis ausführlichen Verzeichnungen, nach der mündlichen Antwort des Sultans und nach der letzten Besprechung mit dem Großwesir die Tagen nach den 27–28. Januar gewesen sein.

Der ungarische Empfang der Ergebnissen der Verhandlungen in Konstantinopel — was der Gegenstand des zweiten Teiles der Abhandlung ist — bietet mehrere interessante Gesichtspunkte. Wir erfahren, daß die Politiker der Partei von Ferdinand die Opfer der Ablenkungsmanövern der türkischen Diplomatie waren, als sie im Herbst von 1528 ungcachtet der Nachrichten über die agressiven Absichten der Türken immer noch an Frieden glaubten. Im großen und ganzen kann man den widerspruchsvollen Aussagen der Pforte und aus denen entstandenen vielfältigen Botschaften anzurechnen, daß im zeitgenössischen Ungarn die Meinungen über die

Absichten der Türken getrent waren. König Johann glaubte sicher, anhand der Informationen von Laski daran, daß er als ein verbündeter Herrscher der Türken den Vasallenstatus für Ungarn sichern kann. In den Reihen der ungarischen Politikern der Gegenpartei war dagegen seit 1528 die Meinung da, daß König Johann nur ein zeitweilige Werkzeug für die Türken ist während der Besetzung Ungarns. Obwohl dieses zweite Teil der Abhandlung nur skizzenhaft ist, helfen uns die obengesagten Kenntnisse die Entscheidungen der führenden Persönlichkeiten zu verstehen.

(übersetzt von Gergely Varga)